

ژئوفینانس؛ تحلیل نظری و رویکردهای عملی و دلالت آن بر امنیت اقتصادی

مصطفی سمیعی نسب^۱

چکیده

در عصر نوین رقابت ژئوپلیتیک و پیچیدگی فزاینده روابط بین الملل، ابزارهای مالی بیش از پیش به ابزاری برای پیشبرد منافع ملی و کنترل بازیگران اقتصادی و سیاسی تبدیل شده‌اند. «ژئوفینانس»^۲ به عنوان شاخه‌ای نوظهور در اقتصاد سیاسی بین الملل^۳، به مطالعه چگونگی به کارگیری ابزارهای مالی در راستای اهداف ژئواستراتژیک می‌پردازد. این گزارش، با هدف تحلیل نظری و بررسی عملی این پدیده، به تبیین مفاهیم، سازوکارها و راهبردهای ژئوفینانسی می‌پردازد و دلالت‌های آن بر امنیت اقتصادی کشورها به ویژه ایران را بررسی می‌کند. تحلیل‌ها نشان می‌دهد که ژئوفینانس در سطوح مختلف سیاست‌گذاری از طریق اعمال تحریم‌های مالی، کنترل دسترسی به زیرساخت‌های پرداخت بین‌المللی، تسلط بر نظام پولی جهانی و ایجاد شبکه‌های مالی موازی در حال شکل‌دهی به موازنه قدرت جهانی است. در مورد ایران، درک صحیح از منطق ژئوفینانس و سازوکارهای آن مستلزم بازاندیشی در سیاست‌های مالی، بانکی و ارزی در چهارچوب منافع امنیت ملی است. از این منظر، طراحی نقشه راه ملی ژئوفینانس، تقویت دیپلماسی پولی و پیوستن به پیمان‌های پولی منطقه‌ای، توسعه رمزارز ملی و بهره‌برداری از ارزهای دیجیتال در تجارت خارجی، متنوع‌سازی ذخایر ارزی و مقاوم‌سازی دارایی‌های خارجی، توسعه زیرساخت‌های پرداخت جایگزین سوئیفت و بازسازی حکمرانی مالی با رویکرد تاب‌آوری ژئوفینانسی از جمله راهکارهایی است که تاب‌آوری اقتصاد ملی در برابر فشارهای ژئوفینانسی را افزایش می‌دهد.

واژگان کلیدی: ژئوفینانس، ژئوپلیتیک، تحریم، اقتصاد سیاسی، بین‌الملل.

مقدمه

در دهه‌های اخیر اقتصاد جهانی شاهد تحولات شگرفی در الگوهای قدرت و کنترل بوده است. این تحولات نه تنها در عرصه تجارت و سرمایه‌گذاری، بلکه در حوزه‌های راهبردی مانند نظام پولی بین‌الملل، ابزارهای پرداخت، زیرساخت‌های مالی و الگوهای تأمین مالی منعکس شده‌اند. در این میان، مفهومی نوظهور با عنوان «ژئوفینانس» در ادبیات اقتصاد سیاسی بین‌الملل و امنیت اقتصادی مطرح شده است که به بررسی پیوند میان قدرت ژئوپلیتیک و سازوکارهای مالی می‌پردازد. ژئوفینانس فراتر از جریان‌های سنتی سرمایه و تجارت، ناظر بر بهره‌گیری آگاهانه و هدفمند از

۱. استادیار، گروه اقتصاد سیاسی، دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد، رئیس اندیشکده اقتصاد سیاسی امنیت و دفاع، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، ایران
samiee@isu.ac.ir

2. Geofinance

3. International Political Economy (IPE)

گسترده قرار دارند، به شدت متأثر از تحولات ژئوفاینانسی در سطح جهانی است. شناخت نظریه‌ها و تجربیات جهانی در این حوزه و نیز طراحی راهبردهایی برای افزایش تاب‌آوری مالی، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای حفظ ثبات اقتصادی و تقویت امنیت ملی شمرده می‌شود.

این گزارش، با هدف پر کردن خلأ تحلیلی در این زمینه، ابتدا به تشریح مبانی نظری ژئوفاینانس می‌پردازد و سپس با بررسی تجربه‌های بین‌المللی، راهکارهایی عملی برای مواجهه با تهدیدهای ژئوفاینانسی و تقویت بنیان‌های امنیت اقتصادی ایران در این چهارچوب ارائه می‌دهد.

۱- مبانی نظری ژئوفاینانس

ژئوفاینانس مفهومی میان‌رشته‌ای در روابط بین‌الملل، اقتصاد سیاسی و امنیت ملی است که به بررسی نقش زیرساخت‌ها، ابزارها و نهادهای مالی در شکل‌دهی به قدرت ژئوپلیتیکی کشورها می‌پردازد. برخلاف جریان‌های سنتی اقتصاد مالی که بر تخصیص بهینه منابع تأکید دارند، ژئوفاینانس به سازوکارهایی می‌پردازد که دولت‌ها از طریق آن‌ها می‌توانند جریان‌های مالی را به گونه‌ای جهت‌دهی کنند که به تأمین منافع ملی و تغییر موازنه قدرت منجر شود.

ژئوفاینانس به معنی «به‌کارگیری راهبردی منابع، زیرساخت‌ها و نهادهای مالی در سطح ملی و بین‌المللی به منظور دستیابی به اهداف ژئوپلیتیکی و تأثیرگذاری بر رفتار دیگر دولت‌ها یا بازیگران اقتصادی» است. در این معنا، ژئوفاینانس همان‌گونه

اهرم‌های مالی در راستای تأمین اهداف راهبردی دولت‌هاست. این اهرم‌ها می‌توانند شامل تحریم‌های مالی، کنترل دسترسی به سامانه‌های پرداخت جهانی مانند سوئیفت، سلب دسترسی به ذخایر ارزی، مدیریت نقدینگی ارزی در مقیاس جهانی و حتی دست‌کاری در بازارهای سرمایه باشند.

با افزایش رقابت میان قدرت‌های بزرگ و خیزش قدرت‌های غیرغربی، ابزارهای ژئوفاینانسی به یکی از مؤثرترین ابزارهای جنگ قدرت بدل شده‌اند. ایالات متحده با تسلط تاریخی خود بر نظام مالی جهانی، توانسته است سازوکارهایی مانند «دلاریزه کردن» اقتصاد جهانی و اعمال تحریم‌های ثانویه را به ابزارهای بازدارنده و تنبیهی بدل کند. در مقابل، قدرت‌هایی مانند چین، روسیه، هند و دیگر کشورها در تلاش‌اند با ایجاد زیرساخت‌های مالی مستقل و پیمان‌های پولی منطقه‌ای، از نفوذ ژئوفاینانسی غرب بکاهند.

ژئوفاینانس به‌عنوان رویکرد تحلیلی و عملی، ابزاری قدرتمند برای درک پیچیدگی‌های روابط مالی و اقتصادی در بستر جغرافیایی و سیاسی فراهم می‌کند. این حوزه با تحلیل ریسک‌های ژئوآکونومیک و ارائه راهکارهای عملی، نقش مهمی در تضمین امنیت اقتصادی کشورها ایفا می‌کند. کشورها با بهره‌گیری از ژئوفاینانس می‌توانند راهبردهای بهینه‌تری برای مدیریت ریسک‌ها، تنوع‌بخشی اقتصادی و افزایش تاب‌آوری در برابر تهدیدات داخلی و خارجی تدوین کنند.

در چنین بستری، امنیت اقتصادی کشورهایی مانند ایران که در معرض فشارهای مالی و تحریم‌های

استقلال مالی، آسیب‌پذیری خود را نسبت به نظام مالی جهانی کاهش دهند.

- **قدرت ساختاری:** استرنج^۱، یکی از نظریه‌پردازان کلیدی، «قدرت مالی» را به‌عنوان یکی از ارکان قدرت ساختاری معرفی می‌کند که از طریق کنترل ارزهای کلیدی، تعیین قواعد بازی مالی و دسترسی به نقدینگی جهانی شکل می‌گیرد (Strange, 1996).

ژئوفینانس، به‌مثابه تلاقی قدرت مالی و ژئوپلیتیک، از مجموعه‌ای از ابزارهای فنی و راهبردی برای اعمال قدرت و نفوذ بین‌المللی استفاده می‌کند. این ابزارها عمدتاً با هدف مدیریت وابستگی‌ها، تنبیه یا پاداش دولت‌ها، کنترل دسترسی به منابع مالی و تأثیرگذاری بر ثبات داخلی کشورها به کار گرفته می‌شوند. در ادامه، مهم‌ترین ابزارهای ژئوفینانسی و کارکردهای عملی آن‌ها بررسی می‌شود.

- **تحریم‌های مالی هدفمند^۲:** تحریم‌های مالی هدفمند به‌عنوان ابزار تنبیهی برای اعمال فشار به دولت‌ها، نهادها یا اشخاص است که شیوه اجرای آن شامل بلوکه کردن دارایی‌ها، مسدود کردن حساب‌ها و ممنوعیت مبادله با بانک‌های تحریم‌شده است. از مثال‌های عملی آن می‌توان به تحریم بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران توسط آمریکا و تحریم شبکه بانکی روسیه در جنگ اوکراین اشاره کرد. درمجموع، این مدل تحریم‌ها موجب محروم‌سازی از منابع ارزی، تضعیف

که می‌تواند ابزاری برای سلطه و فشار باشد، می‌تواند نقش دفاعی، بازدارنده یا مقاوم‌ساز نیز ایفا کند.

ژئوپلیتیک به‌طور سنتی، ناظر بر کنترل منابع فیزیکی، خطوط ترانزیت، مناطق راهبردی و قابلیت‌های نظامی است. بااین‌حال، در عصر جهانی شدن مالی، اهرم‌های ژئوفینانسی به‌مراتب کم‌هزینه‌تر و درعین‌حال، مؤثرتر از ابزارهای سنتی ژئوپلیتیک هستند. برای مثال، محروم‌سازی کشور از دسترسی به نظام پرداخت بین‌المللی می‌تواند پیامدهایی هم‌سنگ یا حتی شدیدتر از محاصره نظامی داشته باشد. واژه ژئوفینانس به‌طور خاص در ادبیات دانشگاهی نوظهور است، اما می‌توان آن را بر پایه چند جریان نظری مرتبط صورت‌بندی کرد.

- **اقتصاد سیاسی بین‌الملل:** این حوزه به تعامل قدرت و ثروت در نظام جهانی می‌پردازد و نقش نهادهایی مانند بانک‌های مرکزی، صندوق بین‌المللی پول و سازوکارهای تسویه مالی را در قدرت‌یابی کشورها بررسی می‌کند.
- **نظریه وابستگی و نظام جهانی:** نظریه وابستگی و نظام جهانی تأکید دارد که کشورهای مرکزی از طریق تسلط بر ابزارهای مالی و فناوری‌های پرداخت، کشورهای پیرامونی را در وضعیت وابستگی ساختاری نگاه می‌دارند.
- **نئورئالیسم مالی:** نئورئالیسم مالی بر این دیدگاه استوار است که دولت‌ها برای حفظ بقا و امنیت خود می‌کوشند با حداکثرسازی

1. Strange

2. Targeted Financial Sanctions

ارزش پول ملی و تشدید بحران داخلی می‌شود.

• **سلطه بر زیرساخت‌های پرداخت جهانی^۱:**

این ابزار موجب کنترل جریان مبادلات مالی بین‌المللی می‌شود که برای مثال، می‌توان به سامانه سوئیفت به‌عنوان گلوگاه ارتباطات بین‌بانکی جهانی اشاره کرد. هدف از این ابزار حذف کشورها از شبکه مالی جهانی برای اعمال فشار (مانند قطع دسترسی ایران و روسیه به سوئیفت) است.

• **تسلط ارزی و سیاست‌های دلاریزه‌سازی^۲:**

کارکرد این ابزار اعمال نفوذ غیرمستقیم از طریق وابستگی به دلار یا یوروست. برای مثال، می‌توان به تعیین سیاست نرخ بهره فدرال‌رزرو و اثر آن بر جریان سرمایه جهانی اشاره کرد که موجب نوسانات در بازار ارز کشورهای دیگر، هدایت سرمایه به خارج و کاهش استقلال پولی می‌شود.

• **جنگ ارزی^۳:** جنگ ارزی به معنی رقابت

دولت‌ها برای تضعیف ارز ملی خود با هدف افزایش صادرات یا فشار به رقبای ژئوپلیتیکی است. ابزارهای جنگ ارزی شامل کاهش نرخ بهره، تزریق نقدینگی و مداخلات ارزی مستقیم است. برای مثال، می‌توان به چین، ژاپن، آمریکا در دوره‌های مختلف اشاره کرد.

هدف از این ابزار، تضعیف قدرت خرید و ثبات اقتصادی دشمنان و دست‌کاری در تراز تجاری کشور هدف است.

• **عملیات بازارهای سرمایه و جنگ سرمایه:**

کارکرد این ابزار تأثیرگذاری بر نرخ بهره، اوراق بدهی یا ارزش سهام از طریق بازیگران بزرگ یا الگوریتم‌های مالی است. برای مثال، می‌توان به فروش گسترده اوراق قرضه یا سهام برای بی‌ثبات‌سازی اقتصاد رقبا اشاره کرد که کاربرد آن در استفاده از صندوق‌های سرمایه‌گذاری یا بانک‌های جهانی برای ایجاد فشار روانی و مالی است.

• **بلوکه کردن ذخایر خارجی^۴:** کارکرد این

ابزار جلوگیری از دسترسی کشورها به منابع ارزی ذخیره‌شده در خارج است. برای مثال، می‌توان به بلوکه شدن بیش از ۳۰۰ میلیارد دلار از ذخایر روسیه در غرب و توقیف دارایی‌های ارزی ایران و ونزوئلا اشاره کرد. از پیامدهای این ابزار از بین رفتن اطمینان به دلار و افزایش تمایل به ذخایر طلا و ارزهای غیرغربی است.

• **دیپلماسی پولی^۵:** کارکرد این ابزار بهره‌گیری

از ابزارهای پولی در خدمت سیاست خارجی است که ازجمله می‌توان به پیمان‌های پولی دوجانبه، خطوط اعتباری و سواپ ارزی

1. Global Payment Infrastructure Control
2. Currency Dominance and Dollarization
3. Currency Wars
4. Foreign Reserve Freezing
5. Monetary Diplomacy

- **تحریم‌های ثانویه و هوشمند:** این تحریم‌ها نه تنها هدف اصلی، بلکه شرکای تجاری آن را نیز تحت فشار قرار می‌دهد (برای مثال، تحریم‌های ایران، روسیه و ونزوئلا).
- **کنترل بر سوئیت و زیرساخت‌های پرداخت:** سوئیت نهادی بلژیکی است، اما عملاً تحت فشارهای خزانه‌داری آمریکا عمل می‌کند.
- **فریز دارایی‌های خارجی:** مسدودسازی صدها میلیارد دلار از ذخایر روسیه، ایران و افغانستان، مثال‌های شاخصی از این ابزار است.
- **چین: ساختار موازی و بازمهندسی نظم مالی جهانی**
چین در واکنش به سلطه مالی غرب، راهبردی تدریجی، اما بلندمدت را برای استقلال ژئوفاینانسی در پیش گرفته است. راهبردهای کلیدی چین شامل موارد زیر است.
- **بین‌المللی‌سازی یوان:** چین بین‌المللی کردن یوان را از طریق پیمان‌های سواب دوجانبه و ایجاد مناطق پایلوت در آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین دنبال می‌کند.
- **ایجاد سامانه پرداخت جایگزین سوئیت:** چین سامانه پرداخت بین‌بانکی فرامرزی (CIPS)^۱ را به عنوان زیرساختی مستقل برای تبادل مالی و جایگزین سوئیت مورد استفاده قرار می‌دهد.
- **بانک‌های توسعه‌ای بدیل:** چین از بانک‌های توسعه‌ای مانند بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا^۲ با مشارکت گسترده اعضای بریکس به عنوان ابزار ژئوفاینانسی استفاده می‌کند.
- **طرح ابتکار کمربند و راه:**^۳ این طرح که از کانال سرمایه‌گذاری و تأمین مالی زیرساخت ایجاد می‌شود، پیوندهای ژئواستراتژیک زیادی را به وجود می‌آورد (Rolland, 2017).
- چین با بهره‌گیری از دیپلماسی مالی و اعتباردهی راهبردی، در حال بازتعریف روابط اقتصادی جنوب جهانی با شرق آسیاست.
- **روسیه: مقاومت فعال و مهندسی اقتصاد مقاومتی**
روسیه پس از تحریم‌های سال ۲۰۱۴ و به‌ویژه با آغاز بحران اوکراین و تحریم‌های گسترده سال ۲۰۲۲، به‌طور جدی به تقویت ابزارهای ژئوفاینانسی بومی پرداخت.
- **ایجاد سامانه پرداخت داخلی: SPFS^۴**
به عنوان جایگزینی برای سوئیت که اکنون به برخی کشورهای آسیایی و آفریقایی متصل است.
- **حذف دلار از مبادلات خارجی:**^۵ روسیه به منظور حذف دلار، استفاده از یوان، روپیه و ارزهای محلی در تجارت خارجی خود را افزایش داده است.
- **ذخیره‌سازی طلا و کاهش سهم دارایی‌های دلاری در ذخایر ارزی:** روسیه به منظور

1. Cross-Border Interbank Payment System (CIPS)
2. Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB)
3. Belt and Road Initiative (BRI)
4. System for Transfer of Financial Messages (SPFS)
5. De-Dollarization

۳-۱- تهدیدهای ژئوفاینانسی علیه امنیت اقتصادی

- **تحریم‌های مالی و بانکی:** تحریم‌های ثانویه و شبکه‌ای ایالات متحده یکی از ابزارهای اصلی ژئوفاینانسی است که با محروم‌سازی کشورها از سامانه‌های مالی بین‌المللی (مانند سوئیفت) و مسدودسازی دسترسی به دارایی‌ها، عملاً ضربه‌های سنگینی به اقتصاد هدف وارد می‌کند.

- **سلطه ارزی و مخاطرات دلاریزه شدن:** اتکا به دلار به عنوان ارز واسطه یا ذخیره، کشورها را در برابر نوسانات نرخ بهره فدرال رزرو، سیاست‌های پولی آمریکا و جنگ‌های ارزی آسیب‌پذیر می‌سازد.

- **جنگ ارزی و بی‌ثبات‌سازی نرخ ارز:** دولت‌ها یا بازیگران بزرگ ممکن است از طریق مداخلات هدفمند در بازارهای ارز، به بی‌ثباتی ارزی در کشورهای رقیب دامن بزنند (مثال تاریخی، حمله‌های سفته‌بازانه به ارزهای آسیای شرقی در بحران سال ۱۹۹۷).

- **قطع دسترسی به زیرساخت‌های پرداخت و نقل و انتقال سرمایه:** فناوری‌های مالی در انحصار قدرت‌های غربی، امکان کنترل، رصد، تعلیق یا محدودسازی تراکنش‌ها را فراهم کرده‌اند؛ موضوعی که به‌ویژه برای کشورهایی مانند ایران و روسیه حیاتی است.

۳-۲- فرصت‌های ژئوفاینانس برای ارتقای امنیت اقتصادی

- **توسعه سامانه‌های مالی مستقل:** توسعه زیرساخت‌های جایگزین سوئیفت مانند CIPS چین یا SPFS روسیه و تقویت شبکه‌های پرداخت منطقه‌ای می‌تواند امنیت انتقال سرمایه را ارتقا دهد.

جلوگیری از مسدود شدن دارایی‌های دلار توسط آمریکا، اقدام به ذخیره‌سازی طلا کرده است.

• **همکاری نزدیک‌تر با چین و بریکس برای ایجاد سامانه‌های مالی چندقطبی:** روسیه در سال‌های اخیر روابط تجاری گسترده‌ای را با چین و کشورهای عضو بریکس آغاز کرده است. روسیه با اتخاذ رویکرد «مقاومت فعال»، به دنبال تبدیل تهدیدهای مالی به فرصت برای استقلال راهبردی است.

۳- پیوند ژئوفاینانس با امنیت اقتصادی

در دهه‌های اخیر امنیت اقتصادی به یکی از مؤلفه‌های کلیدی امنیت ملی تبدیل شده است. در این میان، ژئوفاینانس به عنوان ابزاری نوین برای اعمال فشار، مدیریت ریسک و شکل‌دهی به الگوهای وابستگی و تاب‌آوری اقتصادی، به‌طور مستقیم با امنیت اقتصادی کشورها در تعامل است. این بخش به تبیین چگونگی اثرگذاری ژئوفاینانس بر امنیت اقتصادی و بررسی تهدیدها و فرصت‌های آن می‌پردازد.

امنیت اقتصادی به توانایی هر کشور در حفظ و تقویت بنیان‌های تولید، مبادله، تأمین مالی و مصرف در شرایط پایدار و بدون تهدید خارجی یا داخلی اطلاق می‌شود. مؤلفه‌هایی مانند ثبات ارزی، دسترسی به منابع مالی، کارآمدی سیستم بانکی و مصونیت از شوک‌های ژئواستراتژیک، همگی زیرمجموعه امنیت اقتصادی به شمار می‌روند. در ادامه، تهدیدها و فرصت‌های ژئوفاینانسی در ارتباط با امنیت اقتصادی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

دارد. این تاب‌آوری از طریق سیاست‌هایی مانند ذخیره‌سازی طلا، مدیریت راهبردی منابع ارزی، شفاف‌سازی تراکنش‌ها، استقلال زیرساخت‌های مالی و هوشمندسازی دیپلماسی اقتصادی قابل تقویت است.

۴- ارزیابی وضعیت ایران و چالش‌های ژئوفینانسی

ایران به‌عنوان یکی از کشورهایی که در معرض شدیدترین فشارهای ژئوفینانسی قرار داشته است، مثالی ممتاز از اثرگذاری متقابل میان سیاست خارجی، امنیت اقتصادی و ساختار مالی جهانی به شمار می‌رود. بررسی تجربیات ایران در این حوزه می‌تواند ابعاد عملی و نظری ژئوفینانس را با وضوح بیشتری آشکار سازد.

نظام مالی ایران از سال ۲۰۱۰ به بعد، در چند مرحله تحت تحریم‌های گسترده مالی و بانکی قرار گرفت. این تحریم‌ها شامل قطع دسترسی بانک‌های ایرانی به سوئیفت، تحریم بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و محدودیت در تسویه‌های دلاری و یورویی، مسدودسازی دارایی‌های ارزی و ذخایر طلا در خارج از کشور و تحریم‌های ثانویه علیه شرکای تجاری و بانکی کشورهای ثالث می‌شود. این فشارها موجب شد ایران به‌شدت در معرض تهدیدات ژئوفینانسی قرار گیرد و امکان استفاده از منابع مالی خود در خارج کشور را از دست بدهد (Katzman & Kerr, 2016).

ساختار اقتصاد ایران متکی بر صادرات نفت و گاز و درآمدهای ارزی ناشی از آن است. تحریم‌های مالی عملاً مانع دسترسی به ارز حاصل از صادرات انرژی شدند و

- دیپلماسی پولی و پیمان‌های ارزی دوجانبه: انعقاد پیمان‌های پولی بین دولت‌ها برای تسویه غیردلاری موجب کاهش وابستگی به دلار و افزایش استقلال پولی می‌شود.

- تنوع‌بخشی به ذخایر ارزی و دارایی‌های خارجی: جایگزینی بخشی از ذخایر ارزی با طلا، ارزهای منطقه‌ای یا دارایی‌های واقعی می‌تواند تاب‌آوری کشورها را در برابر شوک‌های ژئوفینانسی افزایش دهد.

- توسعه ارزهای دیجیتال ملی: ارزهای دیجیتال دولتی می‌توانند امکان نقل و انتقال برون‌مرزی مستقل از نظام بانکی سنتی و تحریم‌پذیر را فراهم آورند.

- کاهش ریسک‌های ژئواکونومیک: تحلیل دقیق موقعیت جغرافیایی و سیاسی به کشورها کمک می‌کند تا ریسک‌های ناشی از تحریم‌ها، جنگ‌ها و بلایای طبیعی را شناسایی و مدیریت کنند.

- تقویت استقلال مالی: با شناخت مسیرهای جایگزین تجارت و سرمایه‌گذاری، وابستگی به بازارهای پرنریسک کاهش می‌یابد.

- پیشگیری از بحران‌های مالی: شناسایی زودهنگام نقاط ضعف اقتصادی ناشی از عوامل جغرافیایی و سیاسی باعث اتخاذ سیاست‌های پیشگیرانه می‌شود.

- افزایش تاب‌آوری اقتصادی: تنوع‌بخشی به منابع درآمدی و بازارهای مالی بر اساس تحلیل‌های ژئوفینانسی، مقاومت اقتصاد در برابر شوک‌ها را افزایش می‌دهد.

توان کشورها در مقابله با تهدیدهای ژئوفینانسی به میزان زیادی به سطح «تاب‌آوری مالی» آن‌ها بستگی

تسویه حساب با ارز ملی، استفاده از رمزارز یا تهاتر کالا باشند و جایگزینی برای دلار در تجارت دوجانبه فراهم کنند. همچنین، پیوستن و مشارکت مؤثر در سازوکارهای مالی منطقه‌ای و بین‌المللی مانند بریکس، سازمان همکاری شانگهای و اتحادیه اوراسیا، به منظور بهره‌گیری از نظام‌های پرداخت جایگزین سوئیفت و تهاتر چندجانبه می‌تواند مؤثر باشد.

- توسعه رمزارز ملی و بهره‌برداری از ارزهای دیجیتال در تجارت خارجی: در عصر دیجیتال، رمزارزها و ارزهای دیجیتال بانک‌های مرکزی به ابزاری برای دور زدن نظام مالی تحت سلطه آمریکا تبدیل شده‌اند. ایران نیز باید سهم خود را در این تحول کسب کند. برای این منظور، تسریع در توسعه و اجرای ریال دیجیتال به عنوان ارز دیجیتال ملی بانک مرکزی با قابلیت تراکنش‌های برون‌مرزی و طراحی آن به گونه‌ای که امکان تبادل با ارزهای دیجیتال دیگر کشورها (مانند یوان دیجیتال یا روبل دیجیتال) فراهم باشد، پیشنهاد می‌شود. برای این منظور، باید چهارچوب حقوقی، فنی و امنیتی برای استفاده از رمزارزها در تجارت خارجی (به‌ویژه با کشورهای تحریم‌شده یا تحریم‌کننده) و ایجاد بسترهای مبادله‌ای شفاف و امن در داخل کشور برای اتصال به بازارهای غیررسمی بین‌المللی تعریف شود.

- متنوع‌سازی ذخایر ارزی و مقاوم‌سازی دارایی‌های خارجی: یکی از راهبردهای مقابله با شوک‌های مالی بین‌المللی و بلوکه کردن دارایی‌ها، تنوع‌بخشی به ذخایر خارجی کشور و کاهش اتکای آن‌ها به دلار و یوروست. برای این منظور، افزایش سهم طلا، یوان،

- طراحی نقشه راه ملی ژئوفاینانس: ایران در مواجهه با تحریم‌های پیچیده مالی و تحولات پرشتاب نظام مالی بین‌الملل، نیازمند چهارچوب راهبردی هماهنگ برای مواجهه با تهدیدات و بهره‌گیری از فرصت‌های ژئوفاینانسی است. این نقشه راه باید با مشارکت نهادهای کلیدی کشور تهیه شود. برای این منظور، ایجاد ستاد هماهنگی ژئوفاینانس با حضور وزارت امور اقتصادی و دارایی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، وزارت امور خارجه و شورای عالی امنیت ملی که مأموریت آن تدوین، پایش و اجرای سیاست‌های ژئوفاینانسی باشد، پیشنهاد می‌شود. این ستاد می‌تواند محور فرماندهی سیاست‌های مالی در شرایط تحریم یا بحران باشد و سیاست‌های پولی، ارزی و تجاری را با ملاحظات امنیت ملی هماهنگ سازد. همچنین، تدوین «سند اولویت‌های مالی در سیاست خارجی» به عنوان زیرساخت دیپلماسی پولی پیشنهاد می‌شود. این سند باید شامل تعیین شرکای راهبردی، ابزارهای مالی دوجانبه، پیمان‌های پولی، ارزهای قابل استفاده جایگزین و شیوه‌های تسویه حساب غیردلاری باشد.

- تقویت دیپلماسی پولی و پیوستن به پیمان‌های پولی منطقه‌ای: یکی از مؤثرترین راهبردها برای کاهش آسیب‌پذیری در برابر سلطه دلار و ابزارهای مالی غربی، مشارکت فعال در ائتلاف‌های پولی منطقه‌ای و دوجانبه است. برای این منظور، انعقاد پیمان‌های پولی دوجانبه با کشورهای همسایه و دارای قدرت اقتصادی مانند چین، روسیه، هند و ترکیه پیشنهاد می‌شود. این پیمان‌ها می‌توانند مبتنی بر

و تحلیل تهدیدات ژئوفاینانسی برای شناسایی سناریوهای احتمالی جنگ مالی، تحریم یا شوک‌های بین‌المللی و تدوین پاسخ‌های عملیاتی مبتنی بر داده و تحلیل آینده‌پژوهانه پیشنهاد می‌شود.

منابع

- Amuzegar, J. (2014). *The Islamic Republic of Iran: reflections on an emerging economy*. Routledge.
- Cohen, B. J. (2012). *The future of global currency: the euro versus the dollar*. Routledge.
- Katzman, K., & Kerr, P. K. (2016). *Iran nuclear agreement*. Washington, DC: Congressional Research Service.
- Rolland, N. (2017). *China's Eurasian century? Political and strategic implications of the belt and road initiative*. National Bureau of Asian Research.
- Strange, S. (1996). *The retreat of the state: The diffusion of power in the world economy*. Cambridge university press.
- Zaccara, L. (2019). *Iran and the Intra-GCC Crisis: Risks and Opportunities*. foundation for european progressive studies.

روبل، رمزارزها و دیگر دارایی‌های امن در ذخایر ارزی بانک مرکزی و مدیریت این ذخایر از طریق نهادهای چندلایه برای کاهش خطر بلوکه شدن آن‌ها، می‌تواند مفید باشد. همچنین، ایجاد صندوق ذخایر راهبردی برای استفاده در شرایط بحرانی ژئوفاینانسی مانند تحریم‌های ناگهانی، نوسانات شدید ارزی یا جنگ مالی جهانی پیشنهاد می‌شود.

- توسعه زیرساخت‌های پرداخت جایگزین سوئیفت: قطع دسترسی ایران به سوئیفت، کشور را در وضعیت انزوای مالی قرار داده است. یکی از ضروری‌ترین اقدامات، اتصال به سامانه‌های مالی جایگزین و طراحی پلتفرم‌های پرداخت مستقل است. اتصال به سامانه‌های SPFS روسیه یا CIPS چین به‌عنوان زیرساخت‌های جایگزین سوئیفت در جهان غیرغربی و تلاش برای ایجاد پیوندهای فنی و عملیاتی با بانک‌های شریک در این سیستم‌ها، طراحی و توسعه سامانه پرداخت منطقه‌ای مستقل (برای تجارت با کشورهای همسایه یا همسو) با قابلیت تهاثر چندجانبه، تسویه درون منطقه‌ای و استفاده از ارزهای غیردلاری پیشنهاد می‌شود.

- بازسازی حکمرانی مالی با رویکرد تاب‌آوری ژئوفاینانسی: تاب‌آوری در برابر تهدیدات ژئوفاینانسی نیازمند تقویت حکمرانی اقتصادی درون‌زا، شفاف و پاسخ‌گوست. ازاین‌رو توانمندسازی بانک مرکزی برای ایفای نقش فعال‌تر در مدیریت تهدیدات مالی بین‌المللی، افزایش شفافیت ترازهای ارزی، مدیریت تقاضای ارز و هماهنگی سیاست‌های پولی با دیپلماسی اقتصادی و ایجاد مرکز ملی رصد

